

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ОСНОВА АНТРОПОЛОГО-
ГУМАНІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ
ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА СУХОМЛИНСЬКОГО**

Оновлення національної системи освіти і виховання обумовило нові підходи, нову парадигму сімейної педагогіки.

Соціально-економічні чинники сьогодення українського суспільства породжують певні протиріччя в системі виховання дітей в сім'ї. Багато батьків не спроможні повноцінно виконувати свої функції та обов'язки. Українська сім'я сьогодні знаходиться у центрі глобальних політичних, ідеологічних та соціокультурних змін, які відбуваються в країні. Сучасні соціально-економічні і демографічні кризи, тенденції соціального розшарування і шлюбно-сімейних відносин, проблеми з народжуваністю дітей та інші негативні реалії ускладнюють роботу з питань сімейного виховання. Саме тому пріоритетним напрямом державної політики, роботи школи, громадських об'єднань і організацій в Україні, науковців стало питання вирішення проблем сім'ї, освіти і виховання підростаючого покоління.

Пошуки оптимальних шляхів розв'язання завдань сучасної української родини зумовлюють звернення до вітчизняних традицій виховання підростаючого покоління в сім'ї, до теоретичного обґрунтування та практичної реалізації завдань сімейної педагогіки у науковому доробку вітчизняних вчених. Ідеями формування особистості дитини в сім'ї збагатили педагогічну науку праці вітчизняних вчених Г.Ващенко, І.Огієнка, А.Макаренка, В.Сухомлинського.

У багатоаспектній науковій творчості В.Сухомлинського проблема сімейного виховання була предметом постійного наукового пошуку та уваги.

Особливе місце у педагогічній системі великого вченого посідають питання єдності виховних впливів, наповнення сімейного виховання новим змістом з розумового, трудового, морального, фізичного та естетичного виховання дітей.

В цілому, вивченням питань естетичного виховання у педагогічній спадщині В.Сухомлинського займалися вчені Т.Будняк, І.Зязюн, І.Наливайко, Л. Петрук, Т.Ткаченко, та ін. [1; 2; 3; 4; 10].

Так, Т.Будняк у кандидатській дисертації, присвяченій проблемі естетичного виховання у педагогічній спадщині В.Сухомлинського наголошує на тому, що естетичне виховання молодших школярів вчений розглядав у контексті цілісного процесу, як основу подальшого розвитку дитини. Важливим, на думку авторки, є те, що В.Сухомлинський виходив із того, що естетичне ставлення особистості до світу досить складна структура і включає естетичне сприйняття, здібності до оцінювання, творчу діяльність [1].

У 1980 р. виходить книга авторів І.Зязюна та Є. Родчаніна “Морально-естетичні погляди В.О. Сухомлинського”, в якій визначено морально-естетичні принципи педагога-новатора – основу обґрунтованої ним наукової системи навчально-виховної роботи в школі. Автори аналізують погляди Василя Олександровича на зміст морального і естетичного виховання, відмічають особливу увагу Василь Олександровича на засоби виховання: праця, казка, живопис, музика тощо [2].

Окремі положення етнокультурних традицій в діяльності Павлиської школи висвітлено у дослідженні Л.Петрук. Передусім, розкрито народознавчу сутність педагогічної системи В.Сухомлинського, проаналізовано зміст, форми та методи виховання учнів засобами фольклору [4].

Г.Ткаченко у дослідженні “Виховання школярів засобами слова в творчій спадщині В.О.Сухомлинського” представила В.Сухомлинського як

дитячого письменника, який за допомогою слова виховував в учнів доброту, чесність, справедливість, повагу до рідних і людей похилого віку [10].

Адже саме ці складові за Сухомлинським є основою формування загальної культури як в школі так і в сім'ї.

Актуальною, на наш погляд, є робота І.Наливайко. У дослідженні автор висвітлив проблему виховання школярів засобами мистецтва, визначив джерела педагогічної творчості В.Сухомлинського у сфері виховання, до яких належать: вплив родинного оточення, естетичне світосприймання, прилучення до української культури, мистецтва, літератури, традицій [3].

Зазначені праці присвячені питанням естетичного виховання школярів, а щодо завдань, можливостей залучення та організації естетичного виховання дітей в сім'ї у В.Сухомлинського окремих досліджень в Україні не було.

Мета нашої публікації – визначити теоретичні засади і практичну реалізацію концепції естетичного виховання В.Сухомлинським в системі “школа – дитина – родина”.

Чільне місце у своїй концепції сімейного виховання відводить В.Сухомлинський визначенню і обґрунтуванню завдань батьків у галузі естетичного виховання підростаючого покоління. Учений був глибоко переконаний у тому, що від естетичного розвитку, набутого в дитинстві, в основному й залежить естетичний та емоційний розвиток людини [6 :267].

Сім'я, вважав видатний педагог, повинна якомога раніше починати естетичне виховання, бо має у своєму розпорядженні великі можливості. Йдеться про наближення до краси в усіх її проявах: природи, мистецтва, людських взаємин, вчинків, діяльності тощо.

У практиці сімейного виховання кожне з названих вище джерел естетичного виховання по-своєму сприяє формуванню відповідних рис і якостей підростаючої особистості. Оптимальне використання можливостей кожного з них дозволяє більш предметно підійти до реалізації основного комплексу завдань естетичного виховання дітей у сім'ї: забезпечити глибину

естетичного сприйняття, осмислення прекрасного, готовність діяти за законами краси.

Могутнім засобом залучення дітей до естетичних надбань людства є природа. “Не можна не враховувати, що життя наших дітей відбувається серед природи, – писав В.Сухомлинський, – природа входить у духовне життя дитини і як нерукотворна краса, і як сфера творчості, як поле, на якому створюється краса душі. Ми глибоко переконані в тому, що бережливе, турботливе відношення до природи, праця, яка прикрашає рідну землю, найважливіша умова духовної краси [6:121].

Для В.Сухомлинського краса природи – перша і найдоступніша людині краса. Тому прямий обов’язок батьків у такий спосіб організувати спілкування дитини з природою, щоб довершеність її форм не залишилася поза увагою маленької людини, а знайшла живий відгук у її серці, почуттях, спонуканнях. Звертаючись на сторінках своєї праці “Батьківська педагогіка” до батьків, педагог закликав: “Йдіть разом з ним (сином) у поле, в ліс, на берег ставу. Непримітний ярочок, порослий чагарником, таїть у собі дивовижні речі, – якщо тільки ви вмієте бачити їх і розкрити на них очі вашої дитини. Незабутні хвилини подиву, захоплення, здивування, які переживає ваш син, – це злеті допитливої думки” [8: 179].

Василя Олександровича турбували непоодинокі випадки байдужого, а часто і жорстокого ставлення дітей до природи та її мешканців. Щоб запобігти цього, він запропонував вихователям усіх рангів своєрідну програму дій, включення дітей у світ природи. Тому батьки і вчителі мають вчити дітей:

- бачити світ природи і у відповідності з цим виховувати чуйність до різноманітних проявів прекрасного в природі;
- не тільки милуватися довершеністю природних видів і форм, але і глибоко усвідомлювати їх гармонію і красу;
- визначати свою позицію по відношенню до краси в природі: прекрасне в природі треба оберігати і цінувати;

- своєю працею піклуватися про навколишнє середовище, прикрашати довкілля, відчувати естетичну насолоду від результатів власних зусиль

Як одне із головних джерел естетичного виховання, яке має культивуватися у сім'ї, розглядав В.Сухомлинський мистецтво і передусім, мистецтво слова. Закономірно, що перші кроки знайомства дитини з прекрасним видатний педагог пов'язував із освоєнням кращих пам'яток національної культури і, зокрема, усної народної поетичної творчості. У руках батьків це один із дієвих інструментів впливу, який разом з рідною мовою становить підґрунття естетичного розвитку особистості. Колискові пісні, забавлянки, пестушки, потішки, ігри приваблюють увагу маленької дитини, зачаровують звуками рідної мови, на які відкликаються ніжні струни дитячої душі. Як наголошував Василь Олександрович, краса і велич, сила і виразність рідного слова облагороджує почуття, думки, переживання і душі дітей. "Пам'ятайте, що закохана в красу слова людина, стає чутливою і вимогливою до естетичного і морального буття навколо себе" [7: 32].

Тому батьки мають докласти спеціальних зусиль до того, щоб у процесі зростання дитини фольклор у більш складних своїх формах (казки, народні пісні, прислів'я і приказки, думи тощо) продовжував залишатися важливим засобом її естетичного розвитку.

Стимулюючим фактором естетичного виховання дітей у сім'ї вважав видатний педагог залучення їх до читання і книги. Останню він образно називав "стежиною, що веде дитину до вершин розвитку" [7: 194]. Педагог був глибоко переконаний, що дитина не бачить краси навколишнього світу, якщо вона не відчула краси слова, прочитаного в книжці. "Золотою бібліотекою дитинства і юності" називав В.Сухомлинський зібрання книг, на яких виховується громадянин, стверджується моральна, розумова і естетична культура від того часу, коли дитина вперше взяла до рук книжку, й до зрілості.

“Книга, яка увійшла в духовне життя сім’ї, наставляв В.Сухомлинський, – то ніби промінь, який освітлює майбутнє і батькам, і дітям. Людина, для якої вже в дитинстві книжка стала такою необхідністю, як скрипка для музики, як пензель для художника, ніколи не відчуватиме себе збідненою, обділеною, спустошеною” [6: 171].

В.Сухомлинський з гордістю пише про те, що завдяки зусиллям колективу Павлиської школи, найціннішим скарбом у сім’ях його учнів стали домашні бібліотеки. Також ж цінністю була і бібліотека сім’ї Сухомлинських. До них увійшли найкращі шедеври світової і вітчизняної літератури, які ж до того не тільки читалися, але й перечитувалися.

Світ мистецтва надзвичайно широкий, багатий, привабливий, і для того, щоб людина на все життя не залишилася його випадковим відвідувачем, батьки мають прикласти спеціальних зусиль до того, щоб довершеність природних форм, естетика людських взаємин, мистецтво якомога раніше стали надбаннями їх дітей, слугували утвердженню прекрасного в них самих.

На наш погляд, слова В.Сухомлинського “Культура естетичних почуттів вимагає високої загальної культури шкільного життя, особливо моральної культури – ставлення до людини як до найвищої цінності” дають відповідь на питання виховання дитини в сім’ї. “Естетичні цінності виявляються безсилимими в обстановці, де панують грубість, байдужість, непорядність у дрібницях повсякденних взаємовідносин” [7: 534].

Як заповіт звучать слова педагога, що “Естетичне виховання починається з багатого емоційного підтексту відносин між членами колективу: чуйності, сердечності, задушевності”. А оскільки за В.Сухомлинським сім’я є першим для дитини колективом, то естетичне виховання, як інші напрями (розумове, трудове, моральне тощо) починається в сім’ї.

Чільне місце в системі естетичного виховання дітей взагалі і в сім’ї, зокрема, займає питання “джерела естетичних почуттів”. Велику увагу В.Сухомлинський приділяє поняттю “естетичні цінності”.

Аналізуючи, що ж саме є джерелом естетичних почуттів Василь Олександрович досить переконливо говорить, що таким джерелом є:

- загальна культура шкільного і сімейного життя;
- відносини між членами колективу;
- людські взаємовідносини (справедливість, яка “відкриває дитині очі й серце на красу”, а “несправедливість немовби оточує юне серце крижаним панциром, і воно стає глухим до краси”) [7: 533].

На наш погляд, краще за В.Сухомлинського визначити завдання естетичного виховання, передусім в сім’ї, ніхто в педагогіці не зможе. “Від того, що панує в сім’ї і школі – справедливість чи несправедливість, залежить душевний стан людини, взаємодія її внутрішнього світу з людьми, які живуть поруч і входять в її життя” [7: 534].

Для В.Сухомлинського, естетичне виховання учнів – це не просто форми, методи, прийоми, це не низка заходів, а це шлях формування у дітей “моральної культури, яка перш за все відзначається ставленням до людини як до найвищої цінності” [7 : 534].

Таким чином, слід відмітити, що естетичне виховання учнів, як і розумове , трудове, моральне, фізичне є складовою педагогічної системи В. Сухомлинського і сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості як в школі, так і в сім’ї.

Василь Олександрович у своїх працях, практичній діяльності теоретично обґрунтував і довів єдність мети та завдань естетичного виховання в антрополого-гуманістичній концепції виховання дітей в сім’ї. Його науковий пошук вибудовувався на ціннісному підході в основу якого покладено наукові знання і творчий підхід педагога до реалізації гуманістичних цінностей української етнопедагогіки в навчально-виховній практиці школи, сім’ї, громадськості. Перед нами постає творча, науково-практична діяльність В.Сухомлинського як оригінальна, цілісна, співзвучна потребам сьогодення авторська система художньо-естетичного виховання школярів

засобами мистецтва, що характеризуються єдністю мети, завдань, форм, методів, прийомів і засобів. Провідне місце в цій системі належить цікавій культуротворчій співпраці дітей та дорослих.

У ній чітко обґрунтовані види творчої діяльності школярів, виховні можливості кожного з видів мистецтва. В.Сухомлинський зі своїм колективом вчителів і батьків реалізував досить широку палітру основних форм (індивідуальні, групові, колективні) і методів (розповідь, роз'яснення, бесіда, диспут, приклад, привчання, педагогічна вимога, заохочення, схвалення, демонстрація, ілюстрація, екскурсія та ін.) виховання школярів засобами мистецтва. Отже, педагогічні погляди В.Сухомлинського еволюціонували від надання конкретних порад щодо виховання школярів засобами мистецтва до створення цілісної, авторської, оригінальної, самобутньої системи гармонійного виховання дитини на засадах гуманізму, творчості, самостійності, активності, культуротворчості, народності.

Література.

1. Будняк Т.Г. Проблемы эстетического воспитания младших школьников в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского.— Автореф. дис. ... — К., 1977.—20 с.
2. Зязюн І.А., Родчанін Є.Г. Морально-естетичні погляди В.О.Сухомлинського. — К., 1980. — 48 с.
3. Наливайко І.П. Виховання школярів засобами мистецтва у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2001. — 20 с.
4. Петрук Л.П. Виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В.О.Сухомлинського. — Автореф. дис. ... Рівне, 1994. — 24 с.

5. Сухомлинский В.А. Заповеди детства и отрочества. – ЦДАВО. – Ф. 5097. – Оп. 1. – Спр. 139. 230 арк. – С.121
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1.– Рад.школа, 1977.– С.121,179, 276.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3.– Рад.школа, 1977.– С.194, 534.
8. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.:Рад. школа,1978. – . С.171.
9. Сухомлинский В.А. Мудрость родительской любви / Сост. А.И. Сухомлинская. – М.: Мол. гвардия, 1988. – 304 с.
- 10.Ткаченко Г.М. Виховання школярів засобами слова в творчій спадщині В.О.Сухомлинського. — Автореф. дис. ... К., 2000. — 18с.

Fedyaeva V.L. The esthetic up-bringing in the anthropological humanistic conception of the parent's school.

The author of the article analyses the basic problems of the child's esthetic up-bringing in the family according to the main ideas in the V.Suhomlinskiy's scientific and pedagogical works.

Key words: esthetic up-bringing, family, conception of the parent's school.